

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

wel hoofdpersoon in de film, is de droogklo-terige Jung allerminst de held die hij voor Hauke is en wordt hij volledig afgetroefd door de met geestige kwinkslagen strooi-ende Freud.

Ingebed in een betoog over de stiefmoeder-lijke behandeling van ‘real events’, zet Hauke omstandig uiteen dat allerlei zaken niet feitelijk getrouw zijn, tot aan het gege-ven dat de crew niet eens de moeite heeft genomen om in Zürich, Jungs thuishaven, zelf te draaien. Filmmakers nemen nu een-maal de dichtelijke vrijheid om accuratesse op te offeren indien dat beter uitpakt voor het vertellen van een dramatisch conflict. Maar als precisie de prijs is, dan is het op z’n minst ironisch dat hij de regisseursnaam als Cronenburg spelt — de man die verantwoor-delijk is voor de fletse portrettering van Jeng, excuus Jung. Op zijn beurt is Haukes studie te flets om zijn (filmminnende) lezers te overtuigen van het belang van Jung.

Much ado about (enactment of) nothing?

Bespreking van

Gil Katz (2014 [2013]). *The play within the play — The enacted dimension of psychoanalytic process*. Hove/New York: Routledge. ISBN 978 0 415 81967 1, 185 pp., € 34,50

JOS DE KROON

Het gebeurt mij niet vaak dat ik in de toe-komst kan kijken, maar nu heb ik een boek in handen dat in 2014 is uitgekomen terwijl het nog 2013 is op het moment dat ik het onder ogen krijg. Samen met de titel *The play within the play*, wat een duizelingwek-kende verdubbeling suggereert, wekt het bij mij de indruk dat ik met iets heel speciaals te maken heb. Is het een teken aan de wand dat de ene tijd als coulissen over de andere

schuift en dat binnen een toneelspel een ander spel wordt opgevoerd?

The play within the play gaat over *enactment*, zoals de ondertitel *The enacted dimension of psychoanalytic process* aangeeft.

‘Enactment’ is oorspronkelijk een juridische term die verwijst naar *wetsbepaling* en *lega-lisering*. In de toneelwereld betekent het ‘enscenering’ en ‘mise-en-scène’. In het algemeen verwijst het naar de realisering van iets transcendentails in iets waarneem-baars zoals de transformatie van energie in een dans (cf. Susan Sontag 1966).

In de psychoanalyse werd ‘enactment’ voor het eerst gebruikt door Ted Jacobs in 1986. De term zorgde voor nogal wat verwarring omdat er al termen bestonden die ongeveer in dezelfde richting wezen zoals *projectieve identificatie* (Melanie Klein), *acting out* (Phyllis Greenacre), *role responsiveness* (Joseph Sandler), *tegenoverdrachtsstructuren* (Lucia Tower), *nieuwe objectrelatie* (Hans Loewald), *unconscious negotiated resistance* (Dale Boesky) en *transformation* (Edgar Levenson). Toch zet Gil Katz enactment neer als een belangrijk psychoanalytisch concept ondanks de overlap met andere begrippen uit de psychoanalyse en de ver-warring die het teweeg heeft gebracht in psychoanalytische kringen.

Overdracht en tegenoverdracht, waaronder acting out en enactment vallen, zijn vormen van herinnering en herhaling binnen de actualiteit van de relatie met de analyticus, hetgeen intrinsiek is aan het psychoanalyti-sche proces. Men kan zich hierbij afvragen of herinnering en herhaling zaken zijn die elkaar uitsluiten. Herinnering behelst immers een zekere graad van bewustzijn; bij de herhaling hoeft dat geenszins het geval te zijn. Volgens Gil Katz komt enact-ment het dichtst in de buurt van het acting-out-deel van de overdracht zoals Freud het heeft beschreven, al heeft hij het niet in deze terminologie gevat.

Hans Loewald, die veel heeft nagedacht en gepubliceerd over interactionele aspecten van het psychoanalytische proces, beschouwde herhaling in de vorm van re-

enactment als een sine qua non van de overdrachtsneurose. Volgens hem speelt tegenoverdracht in de psychoanalyse een even belangrijke rol als de overdracht, en samen kunnen zij aanleiding zijn tot een therapeutische reconstructie.

Enactment is dus een interactief en onbewust verschijnsel dat in de sessies werkzaam is en dat kan worden geïnterpreteerd. Het roept echter ook vragen op: is het wel nodig enactment te onderscheiden van acting out, projectieve identificatie en in zijn algemeenheid van (tegen)overdracht? Eén criticus wordt met name genoemd: Steven Ellman. Hij vindt dat er bij enactment sprake is van een narcistische disbalans van de kant van één of beide partijen in het psychoanalytische proces, maar er wordt niet bij gezegd dat daarom de term enactment zou moeten verdwijnen.

Hoe het ook zij, het begrip enactment is zo ingeburgerd in het psychoanalytische discours dat het onmogelijk is het te negeren. We moeten natuurlijk wel oppassen niet te veel termen te smeden voor één en hetzelfde verschijnsel of een deelaspect benadrukken van een meer algemene term, anders zal dit verschijnsel aan slijt onderhevig raken. Ik zou er een voorstander van zijn meer fundamenteel onderzoek te doen naar zoiets als overdracht, liever dan nog meer termen aan het psychoanalytische arsenaal toe te voegen. Of de term «enactment» een wezenlijke bijdrage levert aan een beter begrip van (tegen)overdrachtsverschijnselen moet de geschiedenis maar uitmaken. Wanneer *The play within the play* leidt tot een grotere gevoeligheid voor interactieve aspecten van overdracht en tegenoverdracht in de loop van het psychoanalytische proces mag het boek op zich als geslaagd worden aangemerkt.

De duizeling die zich aanvankelijk van mij meester maakte heeft tijdens het lezen plaatsgemaakt voor een helderheid ten aanzien van overdrachtsfenomenen in de psychoanalytische situatie.

Literatuur

SONTAG, S. (1966). *Against interpretation and other essays*. New York: Picador, 1990.

Wees allergisch voor kwaadaardig narcisme

Bespreking van

Daniel Shaw (2014 [2013]). *Traumatic narcissism — Relational systems of subjugation*. Hove/New York: Routledge. ISBN 978 0 415 51025 7, 172 pp., £ 26,99

FRANS SCHALKWIJK

In *Traumatic narcissism — Relational systems of subjugation* staan de gevolgen van maligne narcistische pathologie centraal. Ik ken de auteur niet, maar zijn website meldt dat hij is getrouwd, twee kinderen heeft en dat zijn labradoodle Daisy heet. U weet wel, zo'n speciaal gefokte hond die geen allergische reacties veroorzaakt. Shaw heeft bepaald geen doorsneecarrière: theaterwetenschappen, acteur, een decennium lang mediteren in India, PR-functionaris in een sekte en een opleiding tot maatschappelijk werker. Tegenwoordig is hij staflid en opleider aan het National Institute for the Psychotherapies in New York, waar wordt onderwezen in analyse/psychoanalytische psychotherapie en in wat wij niet-reguliere GGZ-methoden zouden noemen. Gewapend met deze kennis begon ik aan de inhoudsopgave, zag de hoofdstuktitel *Analytic love revisited — Narcissists <R> Us!*, en werd op slag licht allergisch voor het boek. Hoe terecht bleek die vooringenomenheid? Omdat de gescheiden subjectiviteit van de ander als bedreigend voor zijn overleving wordt ervaren, vernietigt de traumatiserende narcist de subjectiviteit van de ander door hem instrumenteel te gebruiken en te ontmenselijken. Om dit te begrijpen haalt Shaw uit de psychoanalytische canon met name Ferenczi, Fairbairn en Fromm aan,